

Josef Žemlička, *Čechy v době knížecí /1034–1198/*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1997, 660 s.

V roce 1997 vydalo Nakladatelství Lidové noviny knihu *Čechy v době knížecí /1034 — 1198/*, jejímž autorem je historik Josef Žemlička. Po díle Dušana Třeštíka *Počátky Přemyslovců*, zahrnující léta 530 — 935, je to druhý svazek edice *Česká historie*. Kniha se člení na 11 částí, které se dále dělí do 37 kapitol, a je doplněna nepostradatelnými poznámkami, obsáhlým přehledem pramenů a literatury, seznamem zkratk a vyobrazení a podrobným obsahem.

Dílo představuje historický vývoj období, ohraničeného smrtí knížete Oldřicha na straně jedné a získáním královské koruny Přemyslem Otakarem I. na straně druhé. Zahnuje tak téměř dvě století méně populárních dějin našeho státu, naplněných častými boji o pražský knížecí stolec, střetáváním, ale i spoluprací se středověkou říší, nestabilitou, ale i vnitřním upevněním přemyslovského státu a jeho zakotvením ve středoevropském prostoru. Je to období, kdy u nás vznikají nejstarší kroniky a letopisy, rozvíjí se hagiografická literatura, začínají se vydávat listiny a jsou položeny základy středověkého dramatu /témto aspektům kulturního a literárního vývoje českých zemí věnuje autor pozornost pouze v jedné stručné kapitole str. 377–385/. Autor si všímá nejenom dějin politických a správních, ale předmětem jeho zájmu se stávají také dějiny hospodářské, církevní a sociální. Podává tak ucelený pohled na vývoj českých zemí ve vymezeném období a pokouší se i o jeho srovnání s dějinami sousedních zemí, především Svaté říše římské, Polska, Uher, a dotýká se i dění v papežském státě. Podařilo se mu vytvořit dílo, které uvítá jak odborná, tak i laická veřejnost.

Andrea Manová

Die Register Innocenz' III. 7. Band, 7. Pontifikatsjahr, 1204/1205. Texte und Indices. Unter der Leitung von Othmar Hageneder bearbeitet von Andrea Sommerlechner und Herwig Weigl gemeinsam mit Christoph Egger und Rainer Murauer (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom, hrsg. von Hermann Fillitz und Otto Kresten, II. Abteilung: Quellen, 1. Reihe), Wien 1997, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, LXVII + 495 s., 6 obr. příloh.

Papežské listiny nesporně náležejí k prvořadým historickým pramenům nejen pro církevní dějiny, ale pro dějiny středověku vůbec, a proto je jim věnována pozornost již po staletí. Toto samozřejmě platí i o písemnostech vzešlých z kanceláře a dochovaných v registrech jednoho z nejvýznamnějších středověkých papežů, Inocence III. (1198–1216), od jehož pontifikátu docházejí registra svého plného uplatnění (právě od Inocence začíná jejich nepřetržitá řada) a jehož pontifikát je navíc počátkem vrcholného období v dějinách papežské diplomatiky. Ediční zpřístupnění těchto register se však do poloviny 60. let našeho století mohlo zdát vyhovující pouze na první pohled. Samozřejmě že tyto listiny nacházíme v jednotlivých edicích národních, ale jako celek byly přístupné pouze ve svazcích 214–216 latinské řady edice *Patrologiae cursus completus*. Příslušný text však byl zastaralý již v době svého vydání v 50. letech či (pro 2. vydání) na počátku 90. let minulého století; Jacques-Paul Migne totiž přetiskl edice z předchozích věků (E. Baluze: *Epistolarum Innocentii III Romani pontificis libri undecim*, L. G. O. Feudrix de Bréquigny — F. J. G. La Porte du Theil: *Diplomata, chartae, epistolae et alia documenta ad res Francicas spectantia*), a tak se nové vydání tohoto prvořadého pramene stalo nezbytným. Řadu textů latinské *Patrologie* postupně nahradil *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum* a nověji pak *Corpus christianorum*, v tomto případě však bylo nutné, aby Migneho vydání neantikvovala edice literární, ale — jak odpovídá charakteru pramene — moderní edice diplomatická.

Iniciativa k vydávání papežských register z dob pontifikátu Inocence III. (registra mladšího období zpřístupnili francouzští diplomatikové a *Regestum Innocentii III papae super negotio Romani imperii* vydal Friedrich Kempf S. J.) vzešla na počátku 2. poloviny našeho století od významného rakouského diplomatika a paleografa a čelného představitele významných rakouských vědeckých institucí — *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* a *Österreichischer Kulturinstitut in Rom* — Leo Santifaller a rakouští vědci tak důstojně navázali na badatelskou tradici *Istituto Austriaco di Studi Storici*, spjatou především se jménem Theodora Sickela. Vlastnímu vydání však musel předcházet důkladný diplomatický rozbor pramene, jehož výsledky byly publikovány zejména na stránkách *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. V roce 1964 pak Othmar Hageneder a Anton Haidacher s kolektivem spolupracovníků vydali 1. svazek své edice, který obsahoval první rok Inocencova pontifikátu, roku 1997 dospěla vydavatelská skupina pod vedením O. Hagenedera ke svazku 7.

Tento 7. svazek přináší zpracování listin ze sedmého roku papežova pontifikátu (25. 2. 1204 až 21. 2. 1205) a zpřístupňuje Reg. Vat. sv. 5, fol. 134r-203v (celkem 231 kusů), čímž nahrazuje v MPL sv. 215, sl. 277–553. Vlastní edici předchází rozsáhlý úvod (ediční řečí je němčina), v němž Andrea Sommerlechner zpracovala popis a rozbor rukopisu, pojednání o předchozím edičním zpřístupňování a stručnou zmínku o edičních zásadách. Další část úvodu tvoří přehledy, přinášející seznam sbírek dekretálů s listinami Inocence III., seznam písařů (ukázky 5 identifikovaných písařských rukou najdeme v barevné příloze), konkordanci s Migneho *Patrologií*, přehled listin, přehled v textu zkrácených formulí, seznam zkratk a konečně rozsáhlý (s. XLV-LXVII) seznam zkráceně citované literatury.

Edice sedmého roku Inocencova pontifikátu přináší 8 bohemik, známých samozřejmě z našich edicí. Naposledy byla vydána r. 1912 Gustavem Friedrichem ve II. dílu *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Příslušný údaj o této edici je uveden v záhlavních poznámkách, Erbenův I. díl *Regest* obsahuje literatura, ostatní naše starší edice — mezi nimi i Bočkův *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (II. díl) — nejsou zmiňovány. Nejvýznamnější mezi těmito bohemiky je kolekce tří listin (R č. 52–54, CDB II č. 39–41), vztahujících se k pokusu Přemysla Otakara I. o zřízení církevní metropole v Čechách. Rozhodně není bez zajímavosti, že stejně jako tento neúspěšný pokus třetího českého krále, tak i snaha jeho vnuka Přemysla Otakara II. z r. 1268, kdy marně usiloval o povýšení Olomouce na arcibiskupství, je známa pouze z papežských register (tentokrát Klimenta IV.), jiné listiny se nedochovaly. V nynějším desetiletí se touto tematikou nikdo podrobně nezabýval, v předchozích čtyřiceti letech byly církevní dějiny postaveny mimo zájem naší historiografie, a tak poslední rozbor „prehistorie“ vzniku pražského arcibiskupství podal v roce 1947 Jan Kapistran Vyskočil ve své rozsáhlé práci *Arnošt z Pardubic a jeho doba*.

Třebaže od vydání Friedrichova uplynula řada desetiletí, na kvalitě jeho zpracování nic neubrala. Když pomíneme v některých případech odlišnou interpunkci, která je do značné míry otázkou individuální, závislou navíc i na mateřské řeči editora, a odlišný přístup k výkladovým poznámkám, nacházíme jen málo korektur či doplnění, která tato moderní edice přináší. Na první pohled nejnápadnější je Friedrichův zvyk doplnit některé formule v registrech pouze naznačené, např. doplnění sankce v listině CDB č. 39 (= R č. 55) na základě dochovaných papežských listin stejného či velmi blízkého data (CDB II č. 40, 42); na podobu obsaženou v registrech ovšem upořizuje textová poznámka. Mnohem důkladněji jsou v edici register propracovány odkazy na biblické i jiné citáty. V listině CDB II č. 43 (= R č. 52) uvádí Friedrich pouze jedinou poznámku s odkazem na biblický citát — Lk 15,19. Editoři register zde však biblických narážek určili hned několik: *adicit, ut resurgat* (CDB s. 39, ř. 15) Ž 40,9; Iz 24,20; Am 5,1, *caput ad caudam* (ř. 19) Iz 9,14; 19,15, *primam novissimam facere* (ř. 19) Mt 19,30; 20,16; Mk 10,31; Lk 13,30, *genimina viperarum* (ř. 25) Mt 23,33; Lk 3,7, *genimina viperarum... exhibuerint se calcanda* (ř. 26) Lk 10,19, *pastorem nostrum et animarum nostrarum episcopum* (ř. 28–29) 1 Pt 2,25, a zejména *contra stimulum calcitrare* (ř. 22) Sk 9,5; 26,14, v Inocencových listinách poměrně oblíbené úsloví, použité jen v tomto svazku třikrát. V těžce listině je pak užita i narážka na Juvenala, *Satura* 4 — *contra torrentem brachia dirigere* (ř. 21–22). Z ostatních listin doplnila edice register ještě naráž-

ku na dva meče u Lk 22,38 (R č. 55 = CDB II č. 39, s. 36, ř. 3) a konečně odkaz na Gratiana De consecr. D. 1 c. 16 § 1 (R č. 192 = CDB II č. 49, s. 45, ř. 18); G. Friedrich ovšem neměl k dispozici konkordanci ke Gratianovu *Dekretu*. (K poznámkám s odkazy na biblické knihy považují za vhodné poznamenat, že editoři register nezatěžovali text zbytečnými indexy a příslušné citace uvedli v marginálii. Zahraničním sazečům tedy zjevně nedělá problémy systém dvojích marginálií — při vnitřní straně je vyznačeno číslování řádků. Přepychu numerace řádků se totiž *Český diplomat* musel vzdát již u svazku V/2 v r. 1981 a patrně to bude problémem i pro zpracování počítačové.) Friedrichova edice a edice register pak dále odlišně rozepisují zkratky *Romanorum* (R č. 50, 55, 56) či *Romanum* (CDB II č. 41, 39, 46) *imperatorem* a *Hungarorum* (R č. 53) či *Hungarie* (CDB II č. 44) *rex*, přičemž Friedrich ne vždy v poznámce upozorňuje na zkratku; jeho pokračovatelé však důsledně podobné zkrácení přibližují i graficky. Chybné čtení přináší CDB jen jedno: *inquerendum* místo *inquirendum* (č. 44, s. 41, ř. 12); zde jde jasně o chybu tiskovou, správný tvar má i Boček v CDM. Edice register pak proti Friedrichovi dvakrát zasahuje do textu doplňkem — *concessio-nes ipsas, sicut ad honorem tam ecclesie quam imperii [facte] sunt* (R č. 55 = CDB II č. 39, s. 36, ř. 10), *petitio... eam non statim [duximus] admittendam* (R 52 = CDB II č. 43, s. 40, ř. 1), G. Friedrich emenduje jen v případech, kdy tak učinili již předchozí editoři.

Závěrečné stránky 7. svazku edice Inocencových register (s. 413–495) jsou věnovány rejstříkům. Po seznamech incipitů, biblických citátů a dekretálů (nenalzáme zde však seznam citovaných spisovatelů církevních i profánních a seznam kánonů z Gratiana) následuje seznam příjemců (s odkazem na číslo listiny) a jmenný rejstřík (s odkazem na číslo stránky a dokonce na přesně uvedené číslo řádku). Glossarium, na něž jsme zvyklí u CDB, tato edice nepřináší.

Helena Krmíčková

Stanislav Sousedík, *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha, Vyšehrad 1998, 77s.

Učení o eucharistii je jednou z hlavních součástí křesťanské teologie. Husovo pojetí svátosti oltářní se pokusil vymezit, snad již s definitivní platností, Stanislav Sousedík, který o této otázce uveřejnil příspěvek ve francouzském znění již v roce 1977 v revue *Divinitas*.

Publikace se skládá ze tří kapitol. Úvodní stať (s. 11–36) je věnována Stanislavu ze Znojma, Husovu universitnímu učiteli. Kromě biografických údajů obsahuje nástin soudobých poměrů a také charakteristiku jeho eucharistické nauky (podrobný výklad najde čtenář v subkapitole na s. 42–47), bez jejíž znalosti nelze podle autora náležitě porozumět eucharistické nauce Jana Husa. (Tato stať reprodukuje první kapitolu autorovy nezveřejněné kandidátské disertace o Stanislavovi ze Znojma dokončené r. 1972 a obhájené v r. 1990.) Jádrem publikace tvoří studie pojednávající o Husově vztahu k remanenci nauce (s. 37–67). Po stručném vysvětlení základních pojmů (*transsubstanciace, konsubstanciace, transsignifikace*) přistupuje autor k charakteristice zdrojů Husova učení – Janu Viklefovi a Stanislavovi ze Znojma. Názory prvního je obtížné postihnout, neboť je Viklef během let opravoval a modifikoval. Jisté je, že po odmítnutí transsubstanciace učil remanenci, nejprve v její mírnější verzi – konsubstanciaci, posléze se přiklonil k transsignifikaci. Stanislav vyložil své pojetí eucharistické nauky v traktátu *De corpore Christi*. (Tento traktát podrobil důkladné analýze J. Sedlák a dospěl k závěru, že Stanislav ze Znojma obhajoval současně jak remanenci, tak také skutečnou přítomnost Krista ve svátosti oltářní – J. Sedlák, *Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma, „Hlidka“*, 1906.) Stanislav ze Znojma tedy vyznává reálnou přítomnost Krista, ale připouští, že po konsekraci chléb zůstává chlebem a že jsou tak v hostii přítomny dvě substance spojené participačním vztahem, čímž se blíží konsubstanciační teorii. K doložení Husova vztahu k remanenci hledá autor argumenty v některých jeho spisech (*Lectura ke čtyřem knihám Sentencí Petra Lombarda, traktát Inpugnantibus*) a po pečlivém rozboru dochází k závěru, že Hus remanenci neučil a jako odborný teolog se ke sporné otázce nikdy jasně nevyjádřil. Stanislav Sousedík se domnívá, že Hus stál na stanovisku Stanislava ze Znojma, totiž